

Funkcjonowanie społeczne architektury wybranych fragmentów przestrzeni publicznej w miastach ziem polskich drugiej połowy XIX w. (do 1914 r.) – popularnonaukowe streszczenie

Miasta ziem polskich przeżywały wielkie zmiany w czasie „długiego” wieku dziewiętnastego (okres do 1914 r., czyli do pierwszej wojny światowej), zaczęte przebudową w duchu oświeceniowym centrów wielu z nich w okresie pierwszych dekad wieku. Szczególnie ważnych przekształceń doznała Warszawa po ustanowieniu odnowionego Królestwa Polskiego w 1815 r. Lwów również był rozbudowywany przez władze austriackie, jakie zawiadywały miastem od 1772 r. W obu tych miastach nadano przestrzeni publicznej w ten sposób nowe znaczenia powiązane z austriacką i polską tradycją narodową i kulturalną. Kwestia tych rozbudów została już omówiona w literaturze, jednak brak jest prac na temat postrzegania, dekodowania znaczeń oraz oceniania tych przestrzeni (a dokładniej ich urbanistyki oraz gmachów i pomników w niej się znajdujących) przez współczesnych w późniejszym okresie. Okres ten trwał mniej więcej od lat siedemdziesiątych XIX w. do 1914 r., gdy zmieniło się położenie polityczno-prawne obu miast. Warszawa po klęsce obu powstań narodowych w latach 1831 i 1864 zaczęła być przez rosyjskiego zaborcę spychana do rangi miasta prowincjonalnego, a wszelkie atrybuty stołeczności (a także w znacznie mniejszym zakresie i polskości) były stopniowo usuwane. Lwów z kolei po uzyskaniu samorządności pod polską dominacją w 1870 r. zyskiwał coraz więcej przestrzeni naznaczonych polskim „charakterem”. Jednocześnie w ostatnich dekadach XIX w. zaczął się żywiołowy wzrost demograficzny obu miast (oba dwa razy powiększyły się jeśli chodzi o liczbę mieszkańców) oraz skomplikowała się ich sytuacja etniczna (rozwój „rewirów” zwarcie zamieszkiwanych przez ludność żydowską, mimo formalnej wolności osiedlania się; emancypacja ludności ukraińskiej (rusińskiej) we Lwowie). Planowanie przestrzenne we Lwowie nie budziło zastrzeżeń, w Warszawie jednak – z uwagi na brak samorządu i ścisłą kontrolę miasta przez władze w Petersburgu – planowy rozwój napotykał liczne problemy. Brakowało też środków finansowych w gestii magistratów obu rodzących się metropolii.

Celem projektu jest odpowiedź na pytanie, jak zmieniająca się przestrzeń, której nadano nowe znaczenia, była dekodowana, odczytywana i oceniana przez jej późniejszych użytkowników w obu najważniejszych miastach ziem polskich w XIX w. Przebadaniu ulegną źródła pisane oraz ikonograficzne dotyczące wybranych fragmentów przestrzeni publicznej tych miast. Baza źródłowa będzie szeroka. Spośród wspomnień, artykułów prasowych, przewodników po mieście, literatury pięknej, uzasadnień konkursów architektonicznych, pism problemowych o tematyce artystycznej, architektonicznej, higienicznej, zabytkoznawczej czy inżynierskiej, albumów fotograficznych, rycin, pocztówek, a nawet reklam, wybrane zostaną sondażowo treści z których można wysnuć wnioski na interesujący mnie temat. Dzięki analizie tego wszystkiego, co (głównie polskojęzyczna) ludność obu miast, w tym w dużej mierze jej elity intelektualne (ale nie tylko), myślała o gmachach i pomnikach w wybranych fragmentach miast, wysnute zostaną szersze wnioski na temat ludzkiej mentalności, umiejętności odczytywania znaczeń w architekturze oraz samoświadomości. Badania te wpisują się w szerszy nurt tzw. historii kulturowej (nie mylić z historią kultury), zadającej pytania o głębsze podłoże zjawisk oraz o kwestie dalekie od historii politycznej, jednak niezwykle ważne dla zrozumienia ludzi tamtej epoki. Dokonana zostanie też przynajmniej częściowa odpowiedź na pytanie o wykształcenie się w do 1914 r. autonomicznej „miejskiej” świadomości mieszkańców miast, niezależnej od dominującej przynajmniej do połowy wieku mentalności naznaczonej światopoglądem szlachecko-stanowym.

W tej chwili brak niemal podobnych badań w Polsce, a które są już od dawna obecne w naukach historycznych na Zachodzie, w tzw. *urban studies* oraz badaniach w nurcie *New Cultural History*. Jeśli chodzi o Warszawę to mimo zniszczeń wojennych w archiwach jest nadal dużo źródeł na temat przeze mnie badany. Jeśli zaś chodzi o Lwów, to badania te będą próbą odejścia od stricte „polskiej perspektywy”, dominującej w literaturze polskojęzycznej. Będą to badania miast jako złożonych organizmów, nie dających się w prosty sposób opisać i podsumować. Niniejszy projekt posunie naprzód polskie badania nad miastami, także komparatystyczne, których do tej pory wciąż w dużym stopniu brakuje.